

Suomalainen matkailun historiantutkimus 2004–2023

Finnish research on the history of tourism 2004-2023

Mikko Manka, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Tiivistelmä

Katsauksessa käydään läpi suomalainen, matkailuilmiön menneisyyteen kohdistuva tutkimus ja tutkimuksellinen kirjallisuus vuosilta 2004–2023. Tutkimuksia etsittiin tekemällä hakuja Finnassa, Google Scholarissa ja tiedejatutkimus.fi-tietokannassa. Tuloksista suodatettiin pois aihealueeseen liittymättömät hakutulokset. Viimeisen vajaan kahdenkymmenen Suomessa on tehty suhteellisen vähän suoraan matkailun historiaan liittyvää tutkimusta. Esimerkiksi Matkailututkimus-lehden olemassaolon ajalta matkailun historiaa koskevia artikkeleita on kaikkiaan kuusi. Määrällisesti suurin yksittäinen matkailun historiantutkimuksen teema-alue viimeisen kahdenkymmenen vuoden ajalta on matkakertomusten ja -kuvausten tutkimus, jolla on muutenkin pitkä traditio. Muita esiinnoitteita tutkimusteemoja olivat muun muassa matkailun kehittämisen historia; identifikaatiot, kansallisvaltio ja kulttuuriperintö matkailussa. Lisäksi Suomessa on tehty muuta, teemoiltaan hyvin vaihtelevaa matkailun historian tutkimusta monella eri tieteenalalla.

Katsauksen valossa suomalaisessa matkailun historiantutkimuksessa ei ole yhtä dominoivaa teemaa. Esimerkiksi tutkijoiden eläköityminen tai tutkimusintressien vaihtuminen rahoitusinstrumenttien vaateiden tai yhteiskunnan tarpeiden muuttuessa voi näkyä nopeasti matkailuun liittyvän historiantutkimuksen määrässä ja aihevalinnoissa. Matkailun historiasta tehtyjen opinnäytteiden määrä näyttää aikakaudella hieman laskeneen. Uusille matkailun historian tutkimusavauksille olisi Suomessa hyvin tilaa: esimerkiksi ajankohtaiset teemat, kuten kestävyys tai vähemmistöky symykset, huomioivalle matkailun historian yleisesitykselle olisi tarvetta. Lisäksi historiantutkimuksessa yleisesti tapahtuneet muutokset, kuten ylijäräinen käänne tai digihistorian nousu, tarjoavat mahdollisuuksia uusille tulkinnoille koko matkailun historiasta.

Avainsanat: matkailun historia, historiantutkimus, matkailuhistoria

Abstract

The review examines Finnish research and literature on the history of tourism from 2004 to 2023. Studies were sought via search engines such as Finna and Google Scholar, and the database tiedejatutkimus.fi, with irrelevant results filtered out. In the last two decades, relatively little research directly related to the history of tourism has been conducted in Finland. For example, a total of six articles related articles were published in the *Matkailututkimus* journal. The most prominent theme has been the study of travel narratives and descriptions. Other emerging research themes included, e.g., the history of tourism development and identities, nation-states, and cultural heritage in tourism. Additionally, diverse research on the history of tourism has been conducted in various disciplines in Finland.

In light of the review, there is not a single dominant theme in Finnish tourism history research. Moreover, the retirement of researchers or shifts in research interests due to changes in funding requirements or societal needs can quickly impact both the quantity and topics chosen for historical tourism research. The number of theses on the history of tourism seems to have slightly decreased during this period. There is ample space in Finland for new avenues of research in the field: for example, there is a need for a comprehensive presentation of tourism history that takes into account contemporary themes such as sustainability or minority issues. Furthermore, general changes that have occurred in historical research, such as the transnational turn or the rise of digital history, offer opportunities for new interpretations.

Keywords: tourism history research

Johdanto ja käsitteet

Tarkastelen katsauksessa suomalaista matkailun historiantutkimuksen julkaisukenttää *Matkailututkimus*-lehden vajaan 20-vuotisen taipaleen ajalta vuosilta 2004–2023. Lähtökohtana on selvittää, millaista suomalaista tutkimusta matkailun historiasta on tänä aikana julkaistu ja tarjota lukijalle väylä näihin teoksiin. Vuotta 2004 edeltävästä ajanjaksosta on jo kirjoittanut Auvo Kostiainen (2008), eikä siihen ole tarvetta palata. Matkailun historiantutkimuksella tarkoitan tutkimusta ja tutkimuksellista kirjallisuutta, joka kohdistuu matkailuilmiön menneisyyteen. Suurin osa käsitellystä tutkimuksesta on historiatieteen alle sijoittuvaa, mutta mukaan on otettu matkailun menneisyyteen pureutuvia tutkimuksia muilta tieteenaloilta. Monitieteinen suuntaus tulee jatkumaan, kun tutkijat liikkuvat entistä enemmän eri tieteenalojen rajapinnoilla esimerkiksi rahoituksen tai yliopistojen ohjauksen myötä (ks. esim. Lehtinen & Wallenius, 2019).

Katsausta varten on otettava kantaa myös käsitteisiin *matkailu* ja *suomalaisuus*. *Matkailuksi* ymmärretään tässä katsauksessa tavanomaisen elinpiirin ulkopuolelle matkustamiseen liittyvä toiminta. Modernien matkailun muotojen, kuten massaturismin, lisäksi mukaan tulevat esimerkiksi menneiden vuosisatojen pyhiinvaellukset sekä tutkimusmatkat, vaikka nämä ajallisesti usein ylittävät Tilastokeskuksen nykymääritelmän enintään vuoden kestosta (Tilastokeskus, 2023). Jos esimerkiksi vapaa-ajan olemassaolo olisi käsitetty vaatimuksena matkailun olemassaololle, niin tämä olisi rajannut matkailun historiaa

vapaa-ajan käsitteen synnyn jälkeiseen aikaan – käytännössä teollistumisesta seuranneesta vapaa-ajan ja työn erottelusta eteenpäin (Liikkanen, 2009).

Mikä sitten on *suomalaista* matkailun historiantutkimusta? Käsillä olevassa katsauksessa on otettu näkökulma, jossa suomalaisiksi tutkimukseksi lasketaan suomalaisissa korkeakouluissa tehty tutkimus sekä hauissa löytyneet Suomen kansalaisten tekemät tutkimukset Suomessa tai ulkomailla. Tutkimuksiksi lasketaan tässä yhteydessä vertaisarvioidut artikkelit ja kirjat, väitöskirjat ja pro gradu -tutkielmat, mutta mukaan on otettu myös tutkimuksellista tietokirjallisuutta. On selvää, että mikään jaottelu ei ole täydellinen. Tehdyt haut on esitelty avoimesti menetelmäkappaleessa, jolloin jokainen voi itse todeta, miten tuloksiin on päädytty. Tässä yhteydessä on huomautettava, että aikakaudella on kirjoitettu tutkimuksellisesti erinomaisia paikallishistorioita ja historian yleisteoksia, joissa osassa on kuvattu matkailun historian kehitystä. Tutkimusekonomisesti ei ole mahdollista käydä näitä kaikkia läpi, joten yleis- ja paikallishistoriat on rajattu katsauksen ulkopuolelle.

Katsauksessa esitellään ensin käytetyt menetelmät, jonka jälkeen käydään läpi Matkailututkimus-lehdessä julkaistu matkailun historiantutkimus ennen aikakauden muun tutkimuksen esittelyä aineistosta nousseiden teemalukujen alla. Lopuksi tarkastellaan vielä lyhyesti tutkimuksen nykytilaa ja tulevaisuuden tarpeita. Teemoittelusta kannattaa huomioida, että osa tutkimuksista tai julkaisuista voisi kuulua moneen teemaan – luokittelu on aina tulkinnallista. Esimerkiksi Kostiainen esitti *Encyclopedia of Tourismissa* (2014) kansainvälisinä matkailuhistorian tutkimustraditioina löytöretkeilyn, verkostojen, pyhiinvaelluksen, Grand Tourin, matkakertomusten, kulttuuriperinnön, massaturismin tutkimuksen ja postkolonialismin tutkimuksen sekä matkailupolitiikan historiantutkimuksen eri aluetasoillaan. Näiden teemojen alle kuuluvia tutkimuksia löytyy kotimaisesta tutkimuksesta, mutta kansallisella tasolla on, matkakertomusten tutkimusperinnettä lukuun ottamatta, vaikea löytää vastaavia, suuria tutkimusjatkumoina tutkimuksen sirpaloitumisen ja lyhyen tarkasteluajanjakson takia.

Katsauksen menetelmät

Matkailun historiaan liittyviä tutkimuksia, opinnäytteitä ja tietokirjallisuutta etsittiin useasta eri paikasta. Ensimmäisenä, ja tärkeimmät tulokset tuottaneena, hakupalveluna käytettiin eri suomalaisia tietokantoja hyödyntävää Finna-hakupalvelua. Saatua tulosta täydennettiin Google Scholarilla sekä opetus- ja kulttuuriministeriön Tiede ja tutkimus-hakupalvelulla, joka kokoaa suomalaisten yliopistojen, ammattikorkeakoulujen, tutkimuslaitosten ja yliopistollisten sairaaloiden OKM:lle toimittamia tietoja. Näillä kolmella hakutavalla saadut tulokset kattavat suurimman osan aikakauden suomalaisesta matkailun historiantutkimuksesta siten kuin se on katsauksessa määritelty. Verrattuna Kostiaisen (2008) tekemään katsaukseen, ongelmaksi nousee tietokantatietuiden määrän valtava kasvu. Enää ei ole olemassa Matkailualan verkostoyliopiston tietopalvelua, jonne matkailusta tehtyjen opinnäytetöiden tietoja olisi erikseen kerätty tai josta niitä voisi tarkastaa. Toinen muutos aiempaan tarkasteluun nähden on tutkimusartikkeleiden tärkeyden korostuminen muun muassa yliopistojen rahoitusmallin takia. Historiassa on perinteisesti tehty ja

tehdään edelleen paljon monografioita, mutta journal-artikkeleiden määrä on kasvussa. Matkailun historialle on vuonna 2009 syntynyt oma tieteellinen julkaisu, *Journal of Tourism History*, joka käytiin erikseen läpi.

Finnasta tuloksia haettiin käyttämällä sanayhdistelmiä *matkailu ja historia*, *tourism ja history* sekä *travel ja history*. Finna hakee hakusanoja kaikista kentistä, kuten nimeke, aihe ja kuvaus. Finna-hauilla löytyi matkailun historiasta yli 1 400 artikkelia, joista vain pieni osa oli tieteellisiä tai tutkimuksellisia artikkeleita. Opinnäytetöitä (väitöskirjat, lisensiaatintyöt, pro gradut) hakutermeillä nousi esiin 206, joista 93 oli väitöstutkimusta, 4 lisensiaatintyötä ja 109 pro gradua. Kirjojen osalta lukema oli lähes 7 200 hakutulosta, mutta sekä opinnäytteiden että kirjojen osalta vain pieni osa oli matkailun historiantutkimusta.

Google Scholarissa tehtiin täydentäviä hakuja vuosilta 2004–2024 hakutermeillä matkailun historia (ilman lainausmerkkejä sekä lainausmerkeillä), *turism historia "Finland"*, *"turismens historia" "Finland"*, *tourism history*, *travel history*, *tourism history "Finland"* ja *"history of tourism" Finland*. Scholarin hyvä puoli on, että haku ottaa huomioon *tourism*-sanan lisäksi esimerkiksi sanan *tourist* ja tulokset haetaan koko kohteena olevasta tekstistä. Kääntöpuolena on tuloksien valtava määrä ja kohdentamisen vaikeus etenkin ruotsin- ja englanninkielisissä hakutuloksissa. Lisämääreellä *Finland* pyrittiin hakemaan osumat, jotka on tehty esimerkiksi suomalaisissa yliopistoissa tai jotka kohdistuvat maantieteellisesti Suomeen. Relevanssin mukaan järjestettyjä Google Scholar -hakutuloksia käytiin läpi suomenkielisistä hauista 1 255, ruotsinkielisistä 1 050 ja englanninkielisistä 2 360. Opetus- ja kulttuuriministeriön tiedejatutkimus.fi -tietokannan läpikäymisellä historian ja arkeologian sekä "muiden humanististen tieteiden" osalta saatiin hakusanalla *matkailu* 15 tulosta, *turism* tuotti yhden tuloksen, *tourism* 52 ja *travel* 40 tulosta. Kaikista edellä mainituista lähteistä tehdyt haut käytiin läpi manuaalisesti, minkä jälkeen niistä poimittiin järjestelmällisesti ja tämän katsauksen määritelmän mukaisesti matkailun historiaa käsittelevät osumat tähän katsaukseen.

Matkailun historiantutkimus Matkailututkimus-lehdessä

Historiantutkimuksen ei voi sanoa olleen pääosassa Matkailututkimus-lehden lähes 20-vuotisen taipaleen aikana. Lehdessä on julkaistu kaikkiaan 69 tutkimusartikkelia, joista viisi voidaan laskea jollain tasolla historiantutkimuksen alle – näistä kolme on julkaistu vuoden 2021 teemanumerossa. Lisäksi on julkaistu 36 katsausta, joista yksi liittyy matkailun historiantutkimukseen (Kostiainen, 2008). Selityksiä historia-artikkelien vähäiselle määrälle voi vain valistuneesti arvailla: matkailun historiaa tutkineet historioitsijat ovat kääntäneet katsettaan muihin aiheisiin rahoituksen, yhteiskunnallisen tarpeen tai muun syyn takia; monitieteisessä lehdessä julkaisu ei ole sopinut niille artikkeleille, joita matkailun historiasta on julkaistu tai lehden julkaisufoorumi-luokitusta ei ole koettu riittävän korkeana. Tämä vaikuttaa julkaisualustan valintaan etenkin yliopistoissa toimivilla kirjoittajilla. Enemmän vaikuttaa siltä, että matkailua koskevia historia-aiheisia artikkeleita ei vain ole julkaistu erityisen paljon sillä vertailu esimerkiksi *Historialliseen Aikakauskirjaan* osoittaa, että ajanjaksolla matkailun historiaa sivuavia artikkeleita on alan kotimaisessa

suomenkielisessä lehdessä vain kaksi (Golubev, 2011; Syrjämaa, 2010) ja ruotsinkielisessä *Historisk Tidskrift för Finlandissa* yksi (Rapo, 2017).

Matkailututkimus-lehden historianantutkimusta käsittelevissä artikkeleissa on huomattavaa, ettei yksikään artikkeli lähesty matkailun historiaa suoraan ilmiönä, vaan osana jotain muuta kokonaisuutta tai väylänä muiden ilmiöiden tarkasteluun. Samantapainen kuva nousee esille tarkasteltaessa muuta matkailun historiaa käsittelevää tai sivuvaavaa tutkimusta ja kirjallisuutta. Kostiaisen (2008) katsausartikkelin jälkeen Matkailututkimus-lehdessä tuli yli kymmenen vuoden tauko ennen seuraavaa matkailun historianantutkimusta käsittelevä artikkelia. Oona Ilmolahden (2019) artikkelissa tarkasteltiin pohjoiskarjalaista luontoa osana historiakuvaa ja samalla tämän historiakuvan suhdetta aluetta käsittelevään matkailupuheeseen. Paikalliset ja kansalliset historiakuvan merkityssisällöt eivät ole aina käyneet yksi yhteen alueen matkailuhistoriassa: esimerkiksi karelianismin heijastusvaikutukset ovat olleet Pohjois-Karjalassa pitkät ja sen tuottamaa kansallista kuvaa tuotetaan edelleen. Ilmolahden (2019) artikkeli kiinnittyy historian käyttöä ja identifikaatioita matkailussa käsittelevään tutkimusteemaan, josta on katsauksessa oma lukunsa. Alueellisesti Ilmolahden tutkiman Pohjois-Karjalan matkailun historia on noussut esiin muun muassa Kolin kotiseutuhistorioiden (Partanen, 2016; Saarelainen, 2023) ja alueen historiallisen yhdistyksen vuosijulkaisuissa (Karhu, 2020).

Maria Lähteenmäen ja Alfred Colpaert'in (2020) artikkelissa käsiteltiin Petsamo koskevaa muistipolitiikkaa. Vaikka artikkelissa matkailun historia itsessään ei ole pääasiallisena tutkimuskohteena, artikkeli kietoutuu matkailun historianantutkimukseen käsitellessään nostalgiamatkailua Petsamoon yhtenä muistipolitiikan muotona, joka tuli mahdolliseksi Neuvostoliiton hajottua 1990-luvun alussa. Nostalgiamatkat mahdollistivat evakoille ja näiden jälkeläisille koko Petsamo-kuvan uudelleenarvioinnin, kun aiemmin aluetta oli käsitelty esimerkiksi muistin, kirjoitusten ja muistomerkkien pohjalta. Nostalgiamatkoista on kirjoitettu Matkailututkimus-lehden ulkopuolellakin, esimerkiksi Liisa Lehdon (2010) toimittamassa Karjalan-matkojen muistitietoon perustuvassa populaariteoksessa.

Vuoden 2021 matkamuistoja käsittelevässä teemanumerossa on kaikkiaan kolme artikkelia, jotka voidaan luokitella matkailun historiaan kuuluvaksi. Saara Penttinen (2021) tarkasteli matkamuistoja ja kokemuksen käsitettä englantilaisten 1600-luvun kuriositeettikoelmien, museoiden ajallisten edeltäjien, pohjalta. Keräilijöiden kuriositeettikoelmiin haalimat esineet tarjosivat niitä katsomaan tulleille ihmisille mahdollisuuden omakohtaiseen kokemukseen vieraista paikoista sekä mielikuvitusmatkoihin aikana, jolloin matkustaminen oli mahdollista harvoille. Penttinen avaa artikkelissa omakohtaisesti koetun kokemuksen merkitystä, millä oli sittemmin suurta vaikutusta myös matkailun kasvuun. Esimerkiksi säätyläisten *Grand Tour* perustui ajatukselle omakohtaisesta kokemuksesta oppimisen mahdollistajana, tosin tutorin avustamana. Pohtiessaan kokemuksen käsitettä Penttinen sivuaa kokemushistorian tutkimussuuntausta (ks. esim. Annola, Kivimäki ja Malinen, 2019), jota voisi hyödyntää matkailun historianantutkimuksessa laajemmin.

Marie-Sofie Lundströmin (2021) artikkelissa puolestaan tarkastellaan kahta Albert Edelfeltin maalausta ja analysoidaan miten matkamuiston käsite ja (matkailu)semiootti-

nen tarkastelu vaikuttaa kyseisten teosten tulkintaan. Matkailuhistoriaa ajatellen artikkeli pureutuu matkailun taidehistorialliseen puoleen, mutta avaa tavan tarkastella matkailun menneisyyttä taideteosten kautta. Urrya (1990) ja Culleria (1981) seuraten Lundström päätyy lopputulemaan, että (historiallisia) maalauksia voi pitää matkamuuistoina ja näin ollen analysoida sellaisina.

Kolmas samassa matkamuuistojen teemanumerossa ilmestynyt artikkeli oli Skotlannissa vaikuttavan Carys Wilkinsin (2021) artikkeli skotlantilaisesta matkailusta itäblokkissa kylmän sodan aikana. Wilkinsin tapaustutkimuksessa analysoidaan skotlantilaisen työväenluokkaisen keräilijän, Eileen Crowforidin, Itä-Euroopan matkamuuistokokoelmaa Skotlannin kansallismuseossa yhdistämällä analyysiin päiväkirja-aineistoa. Matkailun historiantutkimuksen näkökulmasta artikkelissa yhdistetään metodisesti mielenkiintoisella tavalla erilaisia materiaalisia aineistoja toisiinsa tulkinnan mahdollistamiseksi.

Matkailun historian yleisteoksista matkailun kehittämiseen

Suomessa matkailun historian yleisesityksien ilmestymisestä on jo aikaa. Hirnin ja Markkasen (1987) *Tuhansien järvien maan* jälkeen julkaistiin Auvo Kostiaisen ym. (2004) *Matkailijan ihmeellinen maailma*, jossa matkailun historia koottiin artikkelimuotoisesti yksiin kansiin. Teoksessa käydään läpi koko matkailun kansainvälinen historia – suomalaisesta näkökulmasta katsoen. Muita varsinaisia yleisteoksia ei ajanjaksolla ole Suomessa ilmestynyt. Kansainvälisiä matkailun historiantutkimuksen yleisteoksia ajalla on ilmestynyt useampi (esim. Walton, 2005; Zuelow 2011, 2016). Etenkin Zuelowin kirjoissa tulee esille historiantutkimuksen ylitrajainen käänne, pyrkimys murtautua ulos kansallisen näkökulman piiristä ja katsoa asioita yli kansallisvaltioiden rajojen. Tosin teoksista käy samalla ilmi tutkijoiden osaamien kielten ja näin ollen kielialueiden asettamat rajoitukset tutkijan näkökulmaan, vaikka kansallisvaltiota ei määrittelyn lähtökohdaksi ottaisiakaan. Siksi olisi tärkeää, että rajat ylittävää matkailun historiantutkimusta tehtäisiin myös pienillä kielialueilla, joiden lähteet tulisivat samalla hyödynnetyksi.

Tutkimusta matkailun yleisestä kehittämisestä on niukalti, kun paikallis- ja aluetason yleishistoriat on rajattu tarkastelusta ulos. Jorma Tiitinen tutki kalastusmatkailun kehitystä ja kehittämistä Suomessa (Tiitinen, 2007), ja Joel Hänninen (2020) teki työ- ja elinkeinoministeriölle raportin Suomen matkailupolitiikan kehityksestä, jonka historiaosuus on todella lyhyt, seitsemän sivua. Harri Hautajärvi (2023) sen sijaan käy kehittämistyötä tarkemmin läpi kirjan luvussa, *Miten Suomen matkailua on suunniteltu? Valtiovetoisuudesta markkinaohjautuvuuteen*, joka julkaistiin Soile Veijolan toimittamassa vertaisarvioidussa kirjassa *Matkailunkestävä Suomi?* (Veijola, 2023). Hautajärven painopiste on 1960-lukua vanhemmassa ajassa ja tutkimuskirjallisuudessa, ja lähihistorian kehityskulkujen kertominen jää edelleen paikallishistorioiden, -historiikkien ja toimijoiden omien kertomusten varaan.

Matkailun eri osa-alueiden kehittämisestä Suomessa on olemassa tutkimusta. Esimerkiksi Liisa Suvikummun (2014) vertaisarvioidussa kotimaisen kylpyläkulttuurin historiassa käydään kokonaisvaltaisesti läpi suomalaista kylpyläkulttuurin kehitystä ja kylpylöiden

kulttuurihistoriaa, joka on ollut tärkeä osa koko suomalaisen matkailun ja matkailuelinkeinon kehitystä. Niemelän ja Ruuskasen (2019) artikkelissa tarkastellaan matkailun merkitystä kansallispuistojen perustamista edeltäneessä debatissa vuosina 1880–1910. Silja Partanen ja Tapani Mauranen puolestaan kirjoittivat SF-Caravanin yhdistyshistorian (2013) ja samalla valottivat leirintäaluematkailun kehitystä Suomessa.

Ajanjaksolla on ilmestynyt useita matkailun parissa toimineiden henkilöiden muistelmiin – ja osin arkistolähteisiin – perustuvia teoksia. Esimerkiksi Risto Hemming (2008) kirjoitti Matkailun Edistämiskeskuksen kustantamana historiikin Suomeen suuntautuvan matkailun edistämisessä naapurimaassamme Ruotsissa. Teoksessa on haastateltu edistämistyössä mukana olleita toimijoita ja käyty läpi arkistolähteitä sekä kirjoittajan omia muistoja. Hemming oli mukana myös kahdessa muussa teoksessa, jotka syntyivät uudeleen perustetun Suomen Matkailijayhdistyksen ja Suomen Matkailun Seniorit -yhdistyksen kustantamina. Artikkelimuotoisissa kirjoissa matkailun kehittämisen historiasta kertoivat tekijät itse (Hemming & Laukala, 2011; Partanen & Hemming, 2009). Teokset eivät edusta kriittistä historian tutkimusta, mutta ovat tärkeitä muistitiedon tallentamisessa toimijoista ja toimenpiteistä, jotka muuten olisivat voineet jäädä unholaan ja näin tulevan tutkimuksen saavuttamattomiin.

Matkailun kehittämisen ja kehittymisen tutkimus, erityisesti lähihistorian osalta, on ollut usein muiden kuin historioitsijoiden käsissä. Esimerkiksi Antti Honkasen (2004) taloussosiologian väitöskirja käsitteli postmoderneja matkailuteorioita ja vapaa-ajanmatkailun muutoksia vuodesta 1985 vuoteen 1997 eli matkailun lähihistoriaa jo ilmestymisvuonnaan. Lähihistoriaan keskittyi myös maantieteilijä Kaarina Kanteleen (2006) väitöskirja kannustematkailun kehityksestä Lapissa. Osittain historioitsijoiden poissaolo juontunee historiatieteille ominaisesta kysymyksestä, mikä lasketaan tarpeeksi kaukaiseksi menneisyydeksi historian tutkimukselle. Pro gradu -tutkielmissa matkailun lähihistoriaa on käsitelty useasti matkailun kehittämisen näkökulmasta. Tutkielmia on tehty esimerkiksi Pohjoiskalotti-komiteasta matkailun kehittäjänä vuosina 1967–1995 (Kauppinen, 2014), Tuupovaaran matkailun kehittämisestä 1960–80-luvuilla (Piitulainen, 2014), Suomen matkailuelinkeinosta Talouselämä-lehdessä (Lempiäinen, 2018) ja Suomen ulkomaanmatkailun kehittymisestä vuodesta 1950 vuoteen 2000 Helsingin Sanomien matkailumainosten kautta (Kettunen, 2007).

Matkakertomukset, -kuvaukset ja valokuvat tutkimuksen kohteena ja mahdollistajana

Matkakertomukset tai -kuvaukset ovat pitkään olleet historian tutkimuksen kohteita, ja tutkimussuuntauksella on pitkät perinteet (ks. esim. Kostiainen, 2008, s. 44–45). Matkakertomusten kautta on usein tutkittu jotain muuta ilmiötä kuin itse matkaa, ja suuri osa tutkimuskohteista sijoittuu aikaan ennen teollista matkailua. Ajallisesti matkakertomuksia lähdeaineistonaan käyttäneitä historian tutkimuksia on jo antiikista (esim. Kuuliala & Rantala, 2019) ja keskiajalta (esim. Aalto, 2009; Schröder, 2019, 2021 ja 2023;). Eva Johanna

Holmberg on tehnyt lukuisia (esim. 2012, 2013, 2015, 2017, 2019, 2020, 2021a ja 2021b) tutkimuksia varhaismoderneista matkakertomuksista.

Maantieteellisesti nykyisen Suomen alueelta on olemassa tunnettuja, kuten Acerbin, Clarken ja Maupertuis'n, matkakertomuksia. Matkakertomuksissa piirtyvät esiin eroavaisuudet ja yhtäläisyydet kulttuureissa ja ajassa, mikä osaltaan selittänee matkakertomusten tutkimusperinteen suosiota historiantutkijoiden keskuudessa. Esimerkiksi Nathanaelle Minard-Törmäsen (2016) väitöksessä käsiteltiin Suomen rekonstruktioita venäläisissä matkakertomuksissa 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla, ja tuloksena piirtyy kuva Suomesta, mutta myös matkakertomusten kirjoittajien imperialistista ajatusrakenteista.

Viimeisen 20 vuoden aikana Pohjolan ja Suomen matkakertomuksista on tehty tutkimusta enemmänkin: Osmo Pekosen (2010) väitöskirjassa tarkasteltiin Tornionjokilaakson kuvausta ja erityisesti uskontojen kohtaamista, Pierre Louise Moreau de Maupertuis'n retkikunnan papin, Réginald Outhierin kokemuksissa, Lapin-matkalla 1736–37 (ks. myös Pekonen, 2018). Samaan jatkumoon kuuluu Peter Stadiuksen väitöstutkimus Pohjolan kuvauksesta espanjalaisissa matkakertomuksissa 1800–1900-luvun vaihteessa (Stadius, 2005). Ferrandin ja Lähteenmäen (2011) toimittamassa kirjassa Pohjolan matkakertomuksia tarkastellaan rinnakkain suomalaisten Etelä-Euroopan matkakertomuksien kanssa, ja Anu Raunio (2019) tutki kohtaamisia ja niitä sävyttäneitä uskonnollisia eroja Francesco Negrin ja Alessandro Bichin matkakertomuksissa Pohjolasta. Pekonen (2022) toimitti Tornionjokilaaksoon 1500–1900-luvuilla suuntautuneista matkoista tehdyistä matkakertomuksista populaariteoksen, joka jäi valitettavasti Pekosen viimeiseksi kirjaksi.

Niklas Rapo (2017) puolestaan tarkasteli Tamperetta matkakohteena ja matkailijoiden kokemuksia 1800-luvun loppupuolella *Historisk Tidskrift för Finlandissa*. Rapon artikkelissa kotimaisten matkailijoiden sanomalehdissä julkaistut kertomukset toimivat välineenä kaupunkitilan ja eletyn todellisuuden sekä matkailun topografian tulkitsemiseen. Artikkelin on mielenkiintoinen, nostaessaan esiin aikakauden kaupunkimatkailun, joka on usein jäänyt kylpylä- tai luontomatkailun varjoon. Rapo tulkitsee Tamperetta ja sen matkailua koko suuriruhtinaskunnan symbolina, jossa kansallisromanttinen idylli kytkeytyy ”tulevaisuudenuskoon, muutokseen ja modernisaatioon” (Rapo, 2017, s. 578).

Matkakertomusten käyttö matkailun historiantutkimuksessa ei ole maantieteellisesti rajoittunut pelkästään Suomeen tai Pohjolaan. Esimerkiksi Leila Koivusen väitöskirjassa analysoitiin brittiläisten Afrikkaa käsittelevien matkakertomusten kuvitusprosessia (Koivunen, 2006). Marie-Sofie Lundströmin taidehistorian väitöskirjassa (2007) tarkasteltiin suomalaisten taiteilijoiden Espanja-vierailuilla tekemiä matkakuvia, ja tulkintoja maasta, joita he tekivät matkailijan tavoin. Suomalaisten taiteilijoiden matkoista Manner-Euroopassa on kirjoitettu monenlaisia teoksia: väitöstutkimuksista (Suvikumpu, 2009) kirjoihin (Jokinen & Selkokari, 2011) ja edelleen pro gradu -tutkielmiin (Artukka, 2013). Matkakuvausten analyysissa kuvat ovat siis saaneet ansaittua huomiota. Kuvitukset ja valokuvat tarjoavat mielenkiintoisen ja monesti tekstejä vähemmän käytetyn lähdeaineiston. Suvi Kiukaan (2015) kulttuurihistorian pro gradussa tarkasteltiin valokuvan merkityksiä suomalaisten 1970–80-luvun ulkomaanmatkoilla. Matkavalokuvista on tehty lisäksi populaa-

riteos, Marika Rosenströmin ja Sanna Jylhän (2021) *Med kamera och koffert*, jossa esitellään Svenska Litteratursällskapet i Finlandin arkistoissa olleita matkavalokuvia.

Matkakertomukset liittävät matkailun historian oleellisesti tutkimusmatkailun ja tieteen historiaan, josta maantieteilijä Markku Löytönen (2009) toimitti laajan teoksen. Kirjassa liikutaan suomalaisten tutkimusmatkailijoiden matkassa eri mantereille, ja tieteellisen tutkimuksen tuottama tarve matkailla jatkuu yhä nykypäivänä. Allan Tiitan (2011) vertaisarvioidussa teoksessa tutkimusmatkailija ja maantieteilijä J.G.Granön elämästä Suomen ulkopuolelle tehdyillä matkoilla oli keskeinen sija, aivan kuten G.A. Wallinin elämässä matkoilla Egyptiin 1843–45 (Häggman, 2011). Samaan tieteen ja matkakertomusten historiaan liittyy Luigi De Annan (2017) artikkeli *Settentrionessa* vanhasta Turun akatemias-ta 1600–1800-lukujen matkakertomuksissa. Matkakertomusten tutkimuksellinen suosio heijastuu julkaistuihin populaariteoksiin, joita on Pekosen aiemmin mainitun teoksen lisäksi tehty esimerkiksi 1700-luvun matkakertomuksista Kuninkaantiellä (Kilpinen, 2005), sosiologi Edvard Westermarckin matkakirjeistä (Lundberg-Kelly, 2005) ja suomalaisista, 1830–1960-luvun Kreikan matkakuvauksista (Forsén & Sironen, 2006).

Matkakertomuksien tai -kuvausten analysointi on ollut matkailun historiaa koskevissa pro gradu -töissä selkeästi suosituin yksittäinen teema tarkastellulla ajanjaksolla. Tämä ei ole ihme, sillä matkakuvaukset ja -kertomukset ovat monesti sopivan rajattuja opinnäytetyön lähdeaineistoja. Näiden tutkielmien teemallinen ja ajallinen vaihtelu on suurta. Pro graduja on tehty esimerkiksi englantilaisesta naismatkailija Freya Starkista Lähi-Idässä (Valjakka, 2006), saksalaisten matkustamisesta Sveitsissä 1700-luvun lopussa (Udd, 2008), Antti Almbergin käsityksistä tämän opintomatkan kohdemaista (Parkkinen, 2008), 1600-luvun jälkipuoliskon englantilaisista ja alankomaalaisista matkakuvauksista (Ollila, 2009), suomalaisista 1960–70-lukujen matkakertomuksista (Eld, 2009), kolmen brittinaisen matkakertomuksia Suomesta 1800–1900-lukujen taitteessa (Alapartanen, 2011), Mika Waltarista Istanbulissa (Kirjavainen, 2013), Lapista eurooppalaisissa matkakertomuksissa (Helenius, 2016) ja Turusta Edward Daniel Clarken matkakertomuksessa (Pulli, 2019), suomalaisten Italian-käynneistä (Åsvik, 2020) ja Suomi-kuvasta unkarilaisessa matkakirjallisuudessa 1930-luvulla (Molnár-Varga, 2021).

Identifikaatiot, kansallisvaltio ja kulttuuriperintö matkailun historiantutkimuksessa

Yksi esiin nouseva osa-alue tutkitun aikakauden matkailun historiantutkimuksessa kytkeytyy erilaisten ryhmien identifikaatioiden, kansallisvaltion ja yllirajaisten yhteisöjen tutkimukseen. Tutkimalla matkailua on käsitelty esimerkiksi matkoilla koettuja eroja ja yhtäläisyyksiä kautta. Esimerkiksi Heli Rantala (2016) tutki 1700–1800-luvun pohjoismaisia matkailijoita, joiden matkoista ja matkakertomuksista muodostui kokonainen eurooppalainen verkosto, ja samalla matkat ja niistä kerrottu muokkasivat sekä rakensivat käsitystä Euroopasta. Rantala jatkoi samaa teemaa suomalaisten matkailijoiden osalta vertaisarvioidussa kirjassaan *Pikisaaresta Pariisiin* (Rantala, 2020). Grand Tourista lähtien matkailumalla on kasvettu eurooppalaiseen sivistyskäsitykseen, ja jo sitä ennen esimerkiksi py-

hiinvaellukset ovat rakentaneet eurooppalaisuutta ja monenkirjavia ihmisten ja reittien verkostoja. Sääty- tai luokkaerot ovat olleet suuria ja matkailun historiassa on nähty ”demokratisoituminen” vasta viimeisen puolen vuosisadan aikana.

Silti 1800-luvun sivistyneistön matkailun tutkimuksessa on paljon yhtäläisyyksiä esimerkiksi 1900-luvun loppupuolen matkailijoiden kokemusten tutkimukseen. Mikko Manka (2022b) tarkasteli suomalaisten interrail-matkailijoiden kuulumisen kokemuksia 1970-luvulta 1990-luvun alkuun. Interrail-matkoilla matkailijoiden kansallisuus oli yksi suomalaisia yhdistävä ja toisista erottava tekijä toisin kuin vielä 1800-luvun alussa. Säätyläisyys oli menettänyt merkityksensä, mutta tilalle oli noussut muita erimaalaisia matkailijoita yhdistäviä, yllirajaisia tekijöitä, kuten nuoruus ikäryhmänä tai sukupuoli. Lisäksi Interrail oli korostetun eurooppalainen ilmiö ja oli omalta osaltaan rakentamassa eurooppalaisuutta. Artikkelissa näkyy historian puolella yleistynyt muistitietotutkimuksen käytö, mikä tarjoaa yhden mahdollisuuden päästä kiinni lähihistoriaan ja aiheeseen, josta perinteisiä arkistolähteitä voi olla niukalti käytettävissä.

Matkailun historia 1800–1900-luvuilla on monesti ollut samalla kansallisvaltion rakentumisen tai aktiivisen rakentamisen historiaa. Salla Jokelan (2014) maantieteen väitöskirjassa on käyty läpi matkailukuvaston ja kansallisen identiteetin rakentumisen suhdetta 1850-luvulta 2010-luvun alkuun. Jokelan tutkimus kiinnittyy osaksi matkailun historian tutkimuksen jatkumoa erityisesti kansallisvaltion tuottamisen ja matkailumarkkinoinnin suhteen kuvaamisen sekä matkailukuvaston analysoinnin osalta. Kostiainen (2007) käsittelee suomalaisen kansallisvaltion tavoitteiden kannalta tärkeää Karjalan Kannasta tarkastellessaan Terijoen matkailun kehitystä 1920–30-luvuilla ja myöhemmin (2011) koko Kannasta pidemmällä välillä noin 1870–1940. Maria Lähteenmäki puolestaan osoitti Karjalan Kannasta käsittelevässä historiassaan (2009), kuinka matkailua käytettiin suomalaistamaan aluetta, joka oli perinteisesti ollut yläluokkaisten venäläisten matkailijoiden kohde. Kolonialistinen näkökulma matkailuun nousee myös esiin: Elina Arminen (2022) tutki Petsamon kalastusmatkailun merkitystä alueen rajakysymyksessä Rinna Kullaan ym. (2022) toimittamassa kirjassa Suomen rajaseutujen kolonialismista ja Janne Lahti (2021) kytki suomalaiset Petsamon matkakertomukset kolonialistiseen kehykseen.

Suomeen kohdistuneen kansainvälisen matkailun historia kytkeytyy osaltaan maa-hanmuuton ja ulkomaalaisten liikkumiseen kohdistuneen sääntelyn historiaa, mitä Antero Leitzinger (2008) tarkasteli väitöskirjassaan Suomen ulkomaalaispolitiikasta vuosina 1812–1972. Leitzingerin tapauksessa matkailun historian esiintuominen on lähinnä sivutuotos hänen kirjoittaessaan kansallisen ulkomaalaispolitiikan kehittymisestä. Sen sijaan kotimaisen matkailun rakenteellista pohjaa valottanut Anu-Hanna Anttilan sosiologian väitöstutkimus (2005) teollisuustyöväestön lomista ja vapaa-ajasta 1930–60-lukujen Suomessa kuvaa hyvin kansallisvaltion ja matkailun muutosten kytkeytymistä yhteen. Ilman lisääntyntä vapaa-aikaa suurten massojen matkailun kehittyminen olisi ollut mahdollista, mutta Anttilan tutkimuksessa nostetaan samalla esiin, kuinka työläisten vapaa-ajan viettoa pyrittiin kontrolloimaan. Tästä kontrollista, sen asteittaisesta vapautumisesta ja matkailun demokraattisen mallin kehittämisestä Anttila (2013) julkaisi myöhemmin oman

artikkelinsa. Nationalismiteemaa käsiteltiin myös Elina Mäkipään (2004) pro gradussa, jossa tarkasteltiin Touring Club Italianon markkinoiman kotimaanmatkailun ja italialaisen nationalismin suhdetta.

Kansallisen ja globaalien yhteen kytkevä teema on kulttuuriperintö, jota voidaan käyttää, näkökulmasta riippuen, joko kansallisvaltion tai ihmiskunnan yhteisen menneisyyden korostamiseen. Menneisyyden jäänteitä sekä niistä kirjoitettua historiaa on käytetty matkailussa attraktioina läpi vuosisatojen, joten on ymmärrettävää, että matkailua ja menneisyyden representaatioita on tarkasteltu tutkimuksessa. Hyvänä esimerkkinä tästä on Matkailualan verkostoyliopistolle tehty, Auvo Kostiaisen ja Taina Syrjämaan (2008) toimittama artikkeliteos *Touring the Past. Uses of History in Tourism*. Kirjan yhdeksässä artikkelissa pohditaan historian käyttöä matkailussa sekä matkailun historiaa itsessään. Historian tai yleisemmin menneisyyden representaatioiden sekä matkailun yhteydessä nousee väistämättä esiin kysymys autenttisuudesta, joka on perinteisesti kuulunut matkailututkimuksen vakioteemoihin monella tieteenalalla.

Tanja Vahtikarin historian alan väitöksessä käsiteltiin maailmanperintökohteiden kansainvälistä arvottamiskeskustelua (Vahtikari, 2013) ja erityisesti tarkasteltiin Vanhan Raumaa. Matkailu nousi esiin oleellisena tekijänä, joka on maailmanperintökohteissa aina huomioitava. Maailmanperintökohteiden matkailukäytöstä on myös muita tutkimuksia: esimerkiksi Suomenlinnan matkailun historiaa on käsitelty Pasi Korhosen (2010) kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelman lisensiaatintyössä sekä Maria Eskelisen Suomen historian pro gradussa (2006). Matkailun historian tutkimuksella voisi yleisesti ottaen olla enemmän annettavaa historiallisten matkailukohteiden tulevaisuutta pohdittaessa hieman samaan tapaan kuin Maija Mäen (2020) etnologian väitöskirjassa, jossa tarkasteltiin arkeologisia kohteita matkailun tuotteistamisessa ja erilaisia tulevaisuuskenaarioita.

Historian, kulttuuriperinnön ja matkailun suhteen tarkastelu ei rajoitu kotimaahan eikä historiatieteisiin. Tuomas Hovi tutki folkloristiikan väitöskirjassaan (2014a) romanialaisen kulttuuriperinnön esiintuomista Dracula-matkailussa, ja jatkoi historian ja matkailun suhteen tarkastelua *Folklore*-lehden artikkelissa (2014b). Hovi osoitti, kuinka fiktiiviseen Draculaan perustuvan matkailun avulla Romaniassa on onnistuttu nostamaan esiin myös maan omaa historiaa, vaikka turistit tulisivat maahan fiktion takia. Historian tai historiapolitiikan ja matkailun suhde näkyy pro gradu -tutkielmien teemoissakin: tutkimuskohteina on ollut esimerkiksi historian käyttäminen Bahamalla ja Shetlandinsaarilla festivaalien yhteydessä (Mård, 2012), Turun markkinointifilmeissä 1949–1979 (Soikkanen, 2014) sekä Pyhän Henrikin kulttuurimatkailussa (Hesso, 2015).

Muita matkailun osa-alueita historian tutkimuksen kohteina

Aiempien teemojen lisäksi yksittäisten matkailun osa-alueiden historiasta tehdyn tutkimuksen temaattinen kirjo on luonnollisesti laaja: mahtuuhan matkailun alle lähes koko inhimillinen elämä. Ajallisesti suurin osa näistä tutkimuksista kohdistuu 1800–1900-luvuille joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Ilman ihmisten liikkumista koko matkailuilmiötä

ei olisi, joten on varsin ymmärrettävää, että matkailun historiaa on tarkasteltu matkailulle oleellisten saavutettavuuden ja liikenteen teemojen kautta. Esimerkiksi pro gradu -tutkielmia on tehty sisävesien höyrylaivaliikenteestä ja matkailusta (Manka, 2008), suomalaisista risteilyvarustamoista (Id, 2012) tai Valtionrautateiden mainonnasta (Holopainen, 2014). Lisäksi tietokirjoissa on nostettu esiin erilaisia liikkumisen ja liikenteen ilmiöitä. Ari Saastamoisen (2017) vertaisarvioitu tietokirja kertoo matkanteosta ja liikkumisesta sekä erilaisista matkatyypeistä antiikin Roomassa. Mikko Manka (2022a) kokosi interrail-matkailun historian tietokirjaksi ja Marja-Leena Jalava (2022) koosti vastaavan, liftausta käsitelleen SKS:n muistitietokeruun antologiatyypiseksi tietokirjaksi. Myös meriliikenteestä on julkaistu teoksia: risteilymatkustamisen historiaa käsitellään Forum Marinumin vuosikirjassa (Saarinen et al., 2015) ja risteilymatkailusta tehdyssä yrityshistoriikissa (Kujala, 2020).

Eryytenä alateemana nousee esiin demokraattisten ja totalitarististen järjestelmien matkailulliset kohtaamiset, joita Suomessa on tutkittu erityisesti suomalaisten ja neuvostoliittolaisten matkailijoiden näkökulmasta, mutta josta kertovat myös Frederik Forrai Oerskovin artikkelit (2019a, 2019b) saksalaisten Tanskan matkailusta 1930-luvulla. Suomen ja Neuvostoliiton välillä aiheet ovat liittyneet kauppaan ja kulutusyhteiskuntaan poikkeuksena esimerkiksi Pia Koivusen (2020) suomalaisista maailman nuorisofestivaaleilla tekemä tutkimus, jossa matkailun historiaa sivutaan, mutta pääpaino on Neuvostoliiton kulttuuridiplomatiassa. Hanna Kuusi (2013) kirjoitti suomalaisista turisteista Neuvostoliitossa 1950–1970-luvuilla. Kuusen mukaan matka Neuvostoliittoon oli todellinen irtautumiskokemus, koska se tarjosi kokijasta riippuen kaikkea järkytyksestä ylellisyyteen, ja matkakokemus oli näin paljon monimutkaisempi kuin tavanomainen stereotypia vodkaturisteista on ollut (Kuusi, 2013, s. 225).

Juri Shikalov analysoi suomalaisturistien laitonta kauppaa Leningradissa ja Viipurissa 1960–80-luvuilla ja trokauksen vaikutuksia koko neuvostoyhteiskuntaan (Shikalov, 2021). Aleksei Golubevilla (2011) asetelma oli toisin päin hänen analysoidessaan neuvostomatkailejien ja läntisen kulutuskulttuurin kohtaamisesta Suomessa. Golubevin mukaan neuvostomatkailejien käynneillä länsimaissa oli merkittäviä vaikutuksia muun muassa kuvaan länsimaiden ja sosialistisen järjestelmän eroista. Artikkelien lisäksi Suomen ja Neuvostoliiton välisestä matkailusta on tehty yksi pro gradu -tutkielma (Juvonen, 2013). Tietokirjailija Ville-Juhani Sutinen (2020) puolestaan kirjoitti Neuvostoliiton matkailun historiasta yleisteoksen, joka on tietokirjaksi varsin hyvin viitoitettu ja otteeltaan tutkimuksellinen. Sutisen teos kattaa ajallisesti koko Neuvostoliiton olemassaolon.

Materiaalisuuden ja tilan näkökulmasta matkailun historiaa on käsitelty monella tieteenalalla. Esimerkiksi Harri Hautajärvi (2014) tutki arkkitehtuurin väitöskirjassaan Lapin matkailun arkkitehtuurihistoriaa, mutta kävi samalla kattavasti läpi Lapin matkailuhistoriaa materiaalsen ympäristön kautta. Petri Neuvonen (2017) tarkasteli arkkitehtuurin väitöstutkimuksessaan rakennusympäristön, tässä tapauksessa Viipurin vanhankaupungin, muutosta 1856–1939, ja kävi läpi Viipurin matkailun kehitystä, joka oli yksi tekijä vanhankaupungin muutosprosessissa. Kansatieteilijä Pia Olsson (2012) puolestaan tarkasteli Helsingin kaupunkikulttuuria matkailukohteena 1800–1900-luvun taitteessa Anna-Maria

Åströmin ja Jonas Lillqvistin (2012) toimittamassa kirjassa, jonka muissakin artikkeleissa sivutaan kaupunkien matkailullisia ulottuvuuksia. Matkailun tilallisuutta on käsitelty myös historian alalla kuten Auvo Kostiaisen juhlakirjassa *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena* (Koivunen, Syrjämaa, & Söderholm, 2006).

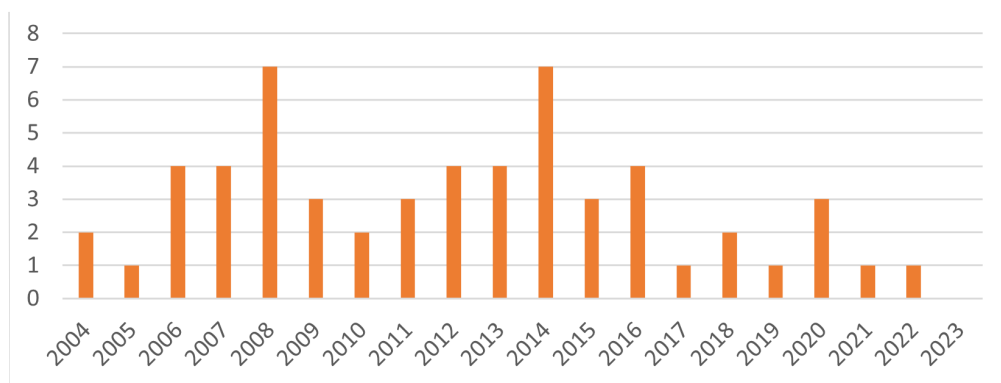
Pro gradu -tutkielmia on ajanjaksolla tehty, aiemmin mainittujen lisäksi, mitä erilaisimmista matkailun ilmiöistä. Aiheista käy ilmi, että mitään selkeää suosikkiteemaa ei pro graduissa näytä ajanjaksolla olleen. Opinnäytteissä on käsitelty Suomen matkailua, esimerkiksi leirintäalueita lomakeskuksina 1960–70-luvuilla (Tiusanen, 2008), Suomi-kuvaa matkailupropagandassa 1930 ja -50-luvuilla (Dahlgrén, 2008), Suomen matkailun vetovoi-
matekijöitä kylmän sodan aikana (Hakala, 2012), Nurmeksen matkailua 1975–82 (Pöllänen, 2014), Lappi-kuvaa 1960–80-luvuilla matkailumarkkinoinnissa (Määttä, 2020), Terijokea matkailukohteena sotienvälisenä aikana (Eeva, 2015) ja suomalaisten kansallispuistojen matkailu- ja virkistyskäytön ja luonnonsuojelun suhdetta (Wallin, 2022). Suomen ulkopuolelle on myös katsottu esimerkiksi tarkastelemalla suomalaisten Egyptin-matkailun kehitystä (Launo, 2007), Baedekerin matkaoppaita ja niiden antamaa Berliini-kuvaa (Tolvanen, 2008), Japanin muutosta matkailumaaksi 1870–1930 (Marttio, 2011), historiallisia aikatasoja Tallinnan matkaoppaissa 1991–2002 (Laitela, 2012), John Andrewsian Grand tour -opasta (Lahdenmaa, 2016), autenttisuutta suomalaisissa Espanjan matkaoppaissa vuosina 1969–79 (Lehtikangas, 2016), ja paikan, elämäntavan ja identiteetin välisiä yhteyksiä Berliinin 2000-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä (Kuznetsova, 2018). Pro gradujen lisäksi on tehty lisensiaatintyö Kiinan ulkomaanmatkailusta 1978–2008 (Li, 2011).

Ajanjaksolla on ilmestynyt kohtuullisen monta kaupunki-, järjestö- tai yrityshistoriaa tai -historiikkia, joissa matkailulla on merkittävä rooli. Teoksia on kirjoitettu niin kaupunkien matkailutoimista (esim. Hatakka, 2004), Suomen Opasliitosta (Grönholm, 2014), erilaisista alueellisista opas- tai matkailujärjestöistä (Elsinen, 2016; Kilkku, 2019; Kokko, Väihkönen, & Niemelä, 2016; Lahtinen, 2007; Niemi, 2021), teemapuistoista (Eskelinen, 2009; Vaahtera & Ahopelto, 2022), Levin kotimajoituksesta (Toivonen, 2021) kuin Helsingin yliopiston opiskelijoiden matkatoimisto Kilroysta (Åberg & Sohlstén-Nederström, 2007). Erityisesti alueilla, joilla matkailu on elinkeinona tärkeä, paikallishistoriat tarjoavat väylän matkailun historiaan (ks. esim. Kokkonen, 2023), vaikka niitä ei ole tässä erikseen käsiteltykään.

Nykytila ja tulevaisuuden tarpeet

Katsauksen teemoista näkee, että viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana suomalaisessa matkailun historiantutkimuksessa ei ole yhtä dominoivaa linjaa. Monet matkailun historiaan liittyvistä julkaisuista eivät välttämättä ole historiantutkimusta itse matkailuilmiöistä, vaan paino tuntuu olevan hyvin erilaisten ilmiöiden tutkimisessa matkailukehityksen avulla (esim. Ilmolahti, 2019; Manka, 2022b; Rantala, 2020). Luonnollisesti poikkeuksia on. Toinen huomionarvoinen seikka on, kuinka Suomen kaltaisessa pienessä maassa matkailun historiantutkimus helposti henkilöityy. Tutkimusintressien muuttuessa, esimerkiksi rahoituksen muutoksen, uusien tutkimushankkeiden tai -tarpeiden, uusien kiinnostuk-

sen kohteiden myötä, koko matkailun historiantutkimuksen määrä Suomen kokoisessa maassa voi aaltoilla nopeasti, mikä heijastuu myös matkailun historiasta tehtyjen opinäytetöiden määrässä (Kuvio 1). Muutoksia voi tapahtua myös tuotteliaiden tutkijoiden eläköityessä.

Kuvio 1. Suomalaisissa yliopistoissa tehtyjen matkailuaiheisten väitöskirjojejn, lisensiaatintöiden ja pro gradujen määrä vuosina 2004–2023

Turun voi sanoa olleen aikakauden suomalaisittain merkittävä keskus matkailun historiantutkimuksessa. Katsauksen neljästäkymmenestä pro gradu -tutkielmasta Turussa tehtiin eniten (17), kun Turun yliopisto (14) ja Åbo Akademi (3) lasketaan yhteen. Jyväskylässä pro graduja tehtiin kahdeksan, Tampereella viisi ja lopuissa yhteensä 10. Mukaan otetuista 15 väitöskirjasta viisi tehtiin Helsingin yliopistossa, neljä Turun yliopistossa (+1 Åbo Akademi) ja loput muissa yliopistoissa. Erityisesti 1990-luvulla ja 2000-luvun alkuvuosina Turussa toimi aktiivinen matkailun historiantutkijoiden joukko, muun muassa Auvo Kostiaisen, Leila Koivunen ja Taina Syrjämaa, myöhemmin esimerkiksi Heli Rantala. Sittenkin Koivusen ja Syrjämaan tutkimuksissa matkailu ei ole enää ollut keskipisteenä painopisteen siirryttyä laajempiin kulttuurien kohtaamisen, liikkuvuuden ja eläinteollisuuden historian teemoihin. Ehkä jossain määrin kuvaavaa on, että Lapin yliopiston *Matkailututkimuksen avainkäsitteet* -käsitteoksessa matkailun historiaa sivutaan useammassa kohdassa, mutta matkailun historialle ei ole omistettu yhtään kokonaista kirjoitusta (Edelheim, Ilola, & Björk, 2017). Kun tutkimusalueeseen tiiviisti kiinnittyneitä toimijoita ei oikein ole, niin historia tulee siinä sivussa, muuhun matkailuun liittyvän tutkimuksen ja käsitteiden mukana.

Kostiainen esitti jo vuonna 2008, että yleisesitys suomalaisen matkailun historiasta puuttuu eikä tarve ole tuon jälkeen korjaantunut. Hirnin ja Markkasen (1987) suomalaisen matkailun historia on yleisteoksena jo vanha ja teoksen kansallinen näkökulma matkailun historiaan on aikakautensa tuote. *Matkailijan ihmeellisen maailman* näkökulmana on taas kansainvälinen matkailuhistoria ja sillä on ikää jo 20 vuotta (Kostiainen et al., 2004). Yksin teoksen ikä ei tietenkään voi olla peruste uuden yleisesityksen tarpeelle, vaan tarpeet lähtevät ympäröivän yhteiskunnan ja tutkimuksen muutoksesta. Nykynäkökulmasta voisi olla kysyntää esimerkiksi lähestymistavalle, jossa matkailun historiaa katsottaisiin ympäristö-, vastuullisuus- ja vähemmistökysemysten näkökulmasta. Lisäksi yllirajainen käänne, joka

historiantutkimuksessa on tapahtunut (ks. esim. Middell & Naumann, 2013), tulee varmasti näkymään tulevaisuuden matkailun historian esityksissä. Hieman provosoivasti voi tietysti kysyä, näkyykö yllirajainen käänne siinä, että moni aiempi matkailuilmiön tutkija on siirtynyt matkailua laajempiin, vähemmän ”kansallisina” nähtyihin teemoihin.

Toinen tematiikka, mitä historiantutkimus voisi edistää, olisi matkailun kehittämisen lähihistoria erityisesti koko maata käsittelevän matkailupolitiikan ja matkailutalouden, alueellisen hankepolitiikan ja toteutumien valossa: mitä on haluttu tehdä, mitä on saatu aikaan ja mitkä ovat taustalla vaikuttaneet arvot ja ajurit. Vaikka paikallishistorioissa tätä on tehty, niin laajemmalle, kunta- ja maakuntarajat ylittävälle tarkastelulle olisi tarvetta. Suomessa laajojen kansanosien matkailulla alkaa olla yli puolen vuosisadan menneisyys ja aikakaudella matkailu on noussut jo merkittäväksi elinkeinoksi. Matkailun taloushistorian tutkimuksesta voisi löytää uusia näkökulmia koko matkailun historiaan ja kehittämiseen: esimerkiksi Lapin kansainvälisen matkailun kehittämisen tarkastelu voisi avata näkökulmia talouden lisäksi alueen sosiaaliin ja kulttuurisiin rakenteisiin. Matkailun koulutus-takin on järjestetty jo niin pitkään, että sitä voitaisiin tarkastella historiantutkimuksen keinoin. Ylipäätään olisi tärkeää, että suomalaisen matkailun kehitys kytkettäisiin aiempaa enemmän matkailun yllirajaiseen kehittymiseen ja kehittämiseen muualla. Matkailun kehittämisen näkeminen pelkästään kansallisena projektina, mitä se toki myös oli, jättää helposti varjoonsa tiiviin kansainvälisen yhteistyön ja vaikutteet.

Kostiainen (2008, 50) kirjoitti historiantutkijoiden alkaneen käyttää menetelmiä muilta tieteenaloilta. Tämä tieteenalojen rajojen ylittäminen on viimeisen kahden vuosikymmenen aikana jatkunut matkailun historiantutkimuksessa ja siltä voi tulevaisuudessa odottaa mielenkiintoisia tuloksia. Esimerkiksi Timo Rantasen ym. (2021) monitieteinen artikkeli historiallisen matkustamisen mallintamisesta Suomessa 1800-luvulle asti ei sinänsä ole matkailun historiaa, mutta on esimerkki avauksesta, joka yhdistää erilaisia historiallista ja arkeologista dataa paikatietoanalyyysiin. Menetelmän sovellusta voisi ajatella hyödynnettävän teollisen ajan matkailun historiantutkimuksessa, onhan saavutettavuus yksi matkailun keskeisiä tekijöitä.

Menetelmällisesti digihistorian (ks. esim. Katajisto, 2018) esiinmarssi voi tuoda uusia tuloksia matkailun historiantutkimuksen alalla. Lähdeaineistojen, erityisesti sanomalehtien, digitointi mahdollistaisi jo nyt 1800-luvun ja 1900-luvun alun Suomen matkailun kehityksen tarkastelun huomattavasti kattavammin kuin aiemmin on työekonomisesti ollut mahdollista. Uudet lähdeaineistot ja menetelmät voivat tulla muuttamaan, ainakin joiltain osin, nykyistä kuvaamme matkailun historiasta. Lisäksi kokemushistoriallisen otteen ja muistitiedon kautta voitaisiin päästä käsiksi matkailun kokemushistoriaan niin ulkomaiden kuin Suomen osalta: millaisia kokemuksia Suomessa on saatu tai miten suomalaiset matkailijat ovat kokeneet ulkomaanmatkailun? Joitain tällaisia avauksia on toki jo tehty.

Lähteet

Aalto, S. (2009). Commercial Travel and Hospitality in the Kings' Sagas. *Mirator* 10 (1), 31–43.

- Alapartanen, A. (2011). Heijastuksia suuriruhtinaskunnasta. Aatehistoriallinen tutkielma kolmen brittinaisen matkakertomuksista 1800 - 1900 -luvun taitteen Suomesta [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Annola, J., Kivimäki, V., & Malinen, A. (toim.). (2019). Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen. Vastapaino.
- Anttila, A.-H. (2005). Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moralisääteily Suomessa 1930–1960-luvuilla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttila, A.-H. (2013). Leisure as a matter of politics: the construction of the Finnish democratic model of tourism from the 1940s to the 1970s. *Journal of Tourism History*, 5(3), 325–345. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2013.868532>
- Arminen, E. (2022). Soutajia ja onkimiehiä. Petsamon kalastusmatkailu neuvotteluna valtiollisista ja kulttuurisista rajoista. Teoksessa R. Kullaa, J. Lahti, & S. Lakomäki (toim.), *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla (144–166)*. Gaudeamus.
- Artukka, T. (2013). ”Sanalla sanoen tunsin tulleeeni aivan toisenlaiseen maailmaan”. *Romantiikka ja säätyläisyys osana taiteilija Mathilda Rotkirchin Euroopan matkaa 1840–1841* [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Culler, J. (1981). Semiotics of Tourism. *The American Journal of Semiotics*, 1(1/2), 127–140. <https://doi.org/10.5840/ajs19811/25>
- Dahlgrén, T. (2008). *Finlandsbilden i turistpropagandan. En jämförelse av resebroschyren under 1930- och 1950-talen utgivna av Suomen Matkat och Turistföreningen i Finland* [Pro gradu, Helsingin yliopisto].
- De Anna, L. (2017). *La vecchia Accademia di Turku, come la videro i viaggiatori. Settentri- one*. Nuova serie, 17–26.
- Edelheim, J., Ilola, H., & Björk, P. (toim.). (2017). *Matkailututkimuksen avainkäsitteet*. Lapland University Press.
- Eeva, R. (2015). Paratiisi idän ja lännen rajalla. Terijoen rakennettu houkutus matkailupaikkakuntana 1920- ja 1930-luvuilla [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Eld, H. (2009). Seiväsmatkat ja vodkaturistit : tarkastelun kohteena 1960- ja 1970-luvun matkakertomukset [Pro gradu, Helsingin yliopisto].
- Elsinen, R. (2016). *Kerrontaa läheltä ja kaukaa tuleville 1976–2016: Kajaanin Matkailuoppaat ry:n 40-vuotishistoria*. Kajaanin Matkailuoppaat ry.
- Eskelinen, M. (2006). *Vankilasaaresta väentungokseen. Suomenlinnan historia matkailukohteena v. 1918–1979* [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Eskelinen, M. (2009). *Särkänniemi: 1960-luvulta 2000-luvulle: 40 yhä hauskeempaa vuotta*. Tampereen Särkänniemi.
- Ferrand, J. I., & Lähteenmäki, M. (toim.). (2011). *Le grand tour. Du reste de l’Europe jusqu’à la Laponie – et retour*. Fédération des Associations Franco-Finlandaises.
- Forsén, B., & Sironen, E. (toim.). (2006). *Kadonnut Kreikka: suomalaisten matkakuvauksia ennen massaturismia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Golubev, A. (2011). Neuvostoturismin ja läntisen kulutuskuulttuurin kohtaaminen Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja*, 109(4), 413–425.
- Grönholm, B. (2014). Oppaiden mukana aikamatkalle: Suomen opastoinnin vaiheet 1974–2014. Suomen Opasliitto.
- Hakala, T. (2012). Tila, luonnonrauha, puhdas luonto ja erämaisuu valttikorttina. Kotimaan vetovoimatekijät Suomen Matkailu -lehden kansikuvissa 1945–1989 [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Hatakka, T. (2004). Matkailun asialla Espoossa: kertomus Espoon kaupungin matkailutoimesta vuosina 1971–2000. Espoon kaupunki.
- Hautajärvi, H. (2014). Autiotuvista lomakaupunkeihin. Lapin matkailun arkkitehtuurihistoria [Väitöskirja, Aalto-yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu].
- Hautajärvi, H. (2023). Miten Suomen matkailua on suunniteltu? Valtiovetoisuudesta markkinaohjautuvuuteen. Teoksessa S. Veijola (toim.), *Matkailunkestävä Suomi? Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Helenius, J. (2016). Lapin lumoa ja luonnonhistoriaa. Luontokäsitys 1700- ja 1800-lukujen vaihteen eurooppalaisissa Lapin matkakertomuksissa [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Hemming, R. (2008). Suomen asialla Ruotsissa. Miten Suomesta tehtiin ruotsalaisten suosittuun ulkomaanmatkojen kohde. Matkailun edistämiskeskus.
- Hemming, R., & Laukala, P. (toim.). (2011). *Lomasuuntana Suomi. Näin teimme Suomesta matkailumaan*. Hipputeos.
- Hesso, L. (2015). Historiatieto kulttuurimatkailussa: Pyhän Henrikin tien jäljittäminen 1967–1979 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Hirn, S., & Markkanen, E. (1987). Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia. Suomen Matkailuliitto.
- Holmberg, E.J. (2012). In the Company of Franks: British Identifications in the Early Modern Levant c. 1600. *Studies in Travel Writing* 16 (4), 363–374. <https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.1080/13645145.2012.723863>
- Holmberg, E.J. (2013). Jews of All Trades. Jews and Their Professions in Early Modern English Travel Writing. *Journeys. The International Journal of Travel and Travel Writing* 14 (2), 27–49. <https://doi.org/10.3167/jys.2013.140203>
- Holmberg, E.J. (2015). Writing the Travel Companion in Seventeenth-Century English Texts about the Ottoman Empire. Teoksessa H. Hackett (toim.), *Early Modern Exchanges: Dialogues Between Nations and Cultures, 1550–1750*. Ashgate.
- Holmberg, E.J. (2017). Writing the Travelling Self: Travel and Life-Writing in Peter Mundy's (1597–1667) *Itinerarium Mundii*. *Renaissance Studies* 31 (4), 608–625. <https://doi.org/10.1111/rest.12250>

- Holmberg, E.J. (2019). Introduction: Renaissance and Early Modern Travel – Practice and Experience, 1500–1700. *Renaissance Studies* 33 (4), 515–523. <https://doi.org/10.1111/rest.12561>
- Holmberg, E.J. (2020). Avoiding Conflict in the Early Modern Levant: Henry Blount's Adaptations in Ottoman Lands. Teoksessa G. Gelléri ja R. Willie (toim.), *Travel and Conflict in the Early Modern World* (s. 127–144). Routledge.
- Holmberg, E.J. (2021a). Fynes Moryson's Grief: Writing the Mobile Ailing Body in Seventeenth-Century England. *Cultural and Social History* 18 (1), 45–60. <https://doi.org/10.1080/14780038.2020.1867037>
- Holmberg, E.J. (2021b). 'Passages Recollected by Memory': Remembering the Levant Company in Seventeenth-Century Merchants' Life Writing. Teoksessa A. Laursen Brock, G. van Meersbergen, ja E. Smith (toim.), *Trading Companies and Travel Knowledge in the Early Modern World* (s. 211–239). Routledge.
- Holopainen, E. (2014). Valtionrautateiden mainonta 1930–1950-luvulla [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Honkanen, A. (2004). Menneisyyden tulevaisuus. Postmodernit matkailuteoriat ja vapaa-ajan matkailun muutokset eräissä Euroopan Unionin jäsenvaltioissa 1985–1997 [Väitöskirja, Turun yliopisto].
- Hovi, T. (2014a). Heritage through fiction. Dracula tourism in Romania [Väitöskirja, University of Turku].
- Hovi, T. (2014b). The use of history in Dracula tourism in Romania. *Folklore*, 55–78.
- Häggman, S. (2011). Alldeles hemlikt: Georg August Wallins Egypten 1843–1845. Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis.
- Hänninen, J. (2020). Matkailupolitiikan kehittyminen Suomessa hallinnon näkökulmasta. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Id, K. (2012). Napapiiriltä päiväntasaajalle. Suomalaisvarustamat kansainvälisessä risteilyliikenteessä vuosina 1965–1980 [Pro gradu, Helsingin yliopisto].
- Ilmolahti, O. (2019). Luonto historiakuvan loimilangaksi? Luonnonympäristölle annetut merkitykset pohjoiskarjalaisessa matkailussa. *Matkailututkimus*, 15(1), 27–52. <https://doi.org/10.33351/mt.79671>
- Jalava, M.-L. (toim.). (2022). *Liftausmuistoja*. SKS Kirjat.
- Jokela, S. (2014). *Tourism, Geography and Nation-Building. The Identity-Political Role of Finnish Tourism Images* [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Jokinen, T., & Selkokari, H. (2011). *Italiassa & Saksanmaalla. Taiteilijoiden ja taiteentuntijoiden matkassa 1840–1930*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Juvonen, E. (2013). *Rappiota rajan takaa. Turismi Neuvostoliiton ja Suomen välillä 1956–1991* [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].

- Kantele, K. (2006). Suomeen ja Lappiin suuntautuneen työsidonnan matkailun ja erityisesti kannustematkailun synty ja kehitys tarkasteltuna kannustematkatuotteen rakentumisena 1980-luvulla [Väitöskirja, Lapin yliopisto].
- Karhu, J. (toim.). (2020). Matkalla. Kirjoituksia karjalaisen matkailun historiasta. Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys.
- Katajisto, K. (2018). Miten määritellä digitaaliset ihmistieteet? Entä ns. digihistoria? Helsingin yliopisto. <https://blogs.helsinki.fi/historia/2018/04/24/miten-maaritella-digitaaliset-ihmistieteet-enta-ns-digihistoria/>
- Kauppinen, E. (2014). Päämääränä matkailijan rajaton Pohjoiskalotti. Pohjoiskalotti-komitea matkailun kehittäjänä vuosina 1967–1995 [Pro gradu, Oulun yliopisto].
- Kettunen, T. (2007). Mainonta matkailun kuvastajana. Helsingin Sanomien matkailumainosten välittämä kuva ulkomaanmatkailun yleistymisestä, kohteista ja vetovoimatekijöistä vuosina 1950–2000 [Pro gradu, Joensuun yliopisto].
- Kilkku, R. (2019). Uuskaupunkitutuksi omil ja viarail. Uudenkaupungin Matkailuoppaat ry 30 vuotta. Uudenkaupungin Matkailuoppaat ry.
- Kilpinen, P. (2005). Kuninkaantieltä kerrottua. Matkailijoiden kuvauksia 1700-luvulta (P. Kilpinen, toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kirjavainen, T.-M. (2013). Kirjailijan kaipuu. Mika Waltari ja Istanbul 1929, 1947 ja 1968 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Kiukas, S. (2015). Valokuvallinen näkeminen, matkailijan katse ja kerrotut kuvamuistot. Valokuvan merkityksistä neljän suomalaisen 1970-80-luvuilla tekemillä ulkomaanmatkoilla [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Koivunen, L. (2006). Visualising the 'Dark Continent'. The Process of Illustrating Nineteenth-Century British Travel Accounts of Africa [Väitöskirja, Turun yliopisto].
- Koivunen, L., Syrjämaa, T., & Söderholm, I.-M. (toim.). (2006). Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena. Turun historiallinen yhdistys.
- Koivunen, P. (2020). Rauhanuskovaiset. Suomalaiset maailman nuorisofestivaaleilla 1940–1950-luvuilla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kokko, K., Väihkönen, M., & Niemelä, S. (toim.). (2016). 40 vuotta matkailijoiden palveluksessa. Oulun seudun oppaat ry.
- Kokkonen, Jukka (toim.). (2023). Nurmeksen historia: vuodet 1910–2020. Nurmeksen kaupunki.
- Korhonen, P. (2010). Nähtävyydestä matkailukohteeksi. Suomenlinnan matkailun kehittyminen 1700-luvulta 1980-luvulle [Lisensiaatintyö, Turun yliopisto].
- Kostiainen, A. (2007). A Northern "Riviera": Tourism in Terijoki in the 1920s and 1930s. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7 (4), 328–346. <https://doi.org/10.1080/15022250701536826>
- Kostiainen, A. (2008). Suomalainen matkailun historian tutkimus. *Matkailututkimus*, 4 (1), 42–67.

- Kostiainen, A. (2011) Tourism and political change in Northern European borderlands: the Karelian Isthmus, c. 1870–1940. *Journal of Tourism History*, 3 (2), 129–145. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2011.598655>
- Kostiainen, A. (2014). History, tourism. Teoksessa J. Jafari & H. Xiao (toim.), *Encyclopedia of Tourism* (s. 1–4). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-01669-6_265-1
- Kostiainen, A., Ahtola, J., Koivunen, L., Korpela, K., & Syrjämaa, T. (2004). Matkailijan ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhalta ajalta omaan aikaamme. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kujala, V. (2020). Merellä hieman edellä. Kristina Cruises Oy:n tarinan seitsemän ensimmäistä vuosikymmentä. Kristina Cruises Oy.
- Kullaa, R., Lahti, J., & Lakomäki, S. (toim.). (2022). Kolonialismi Suomen rajaseuduilla. Gaudeamus.
- Kuuliala, J. & Rantala, J. (toim.). (2019). Travel, Pilgrimage and Social Interaction from Antiquity to the Middle Ages. Routledge.
- Kuusi, H. (2013). Accidental traders. Finnish Tourists in the Soviet Union in the 1950s–1970s. Teoksessa V. Heinonen, M. Peltonen (toim.), *Finnish Consumption : An Emerging Consumer Society between East and West* (s. 206–227). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuznetsova, V. (2018). Deconstructing Tourism in Berlin in 2000s–2010s. *Urban Trends, Tourist Identities and Local Transformation* [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Lahdenmaa, A. (2016). Matkakohteesta historian kaupungiksi. Historian ja matkakirjoittamisen suhde historioitsija John Andrewsian Grand tour -oppaan Letters to a Young Gentleman, on His Setting out for France (1784) Pariisi-osuuksissa [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Lahti, J. (2021). Settler Colonial Eyes : Finnish Travel Writers and the Colonization of Petsamo. Teoksessa R. Merivirta, L. Koivunen ja T. Särkkä (toim.), *Finnish Colonial Encounters: From Anti-Imperialism to Cultural Colonialism and Complicity* (s. 95–120). Springer International Publishing.
- Lahtinen, R. (2007). Turun käyntikortti. Turun Matkailuoppaat – Åbo Turistguider ry 50 vuotta. Turun Matkailuoppaat – Åbo Turistguider ry.
- Laitela, V. (2012). Keskiäikää, kommunismia ja äärikapitalismia. Historialliset aikatasot suomalaisissa Tallinnaa käsittelevissä matkaoppaissa vuosina 1991–2002 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Launo, J. (2007). Kulttuuripainotteisista kiertomatkoihin koko kansan rantalomakohteeksi. Suomalaisten Egyptiin suuntautuneen ryhmämatkailun kehitys 1982–2001 [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Lehtikangas, T. (2016). Kuinka jokin kotimainen lomakohde vai sittenkin etelässä? Autenttisuuden kysymys suomenkielisissä Espanjan matkaopaskirjoissa 1969–1979 [Pro gradu, Turun yliopisto].

- Lehtinen, U., & Wallenius, J. (2019). Vieläkin monitieteisyyden kehittämistä. *Tieteessä tapahtuu*, 37(6), 7. <https://journal.fi/tt/article/view/87249>
- Lehto, L. (toim.). (2010). *Kaipausta Karjalaan. Matkoja kotiseudulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leitzinger, A. (2008). *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972* [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Lempiäinen, M. (2018). *Matkailu on murhe ja mahdollisuus. Suomen matkailuelinkeino Talouselämä-lehdessä 1930–1970-luvuilla* [Pro gradu, Oulun yliopisto].
- Li, S. (2011). *Policy and Development – A study of outbound tourism in China 1978–2008* [Lisensiaatintyö, University of Tampere]. Tampere.
- Liikkanen, M. (2009). *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Gaudeamus.
- Lundberg-Kelly, G. (toim.). (2005). *Född till resenär. Ett urval ur Edvard Westermarcks resebrev*. Åbo Akademis förlag.
- Lundström, M.-S. (2021). *Memories from Spain. The Finnish painter Albert Edelfelt's (1854 – 1905) travel pictures as souvenirs*. *Matkailututkimus*, 17(2), 39–52. <https://doi.org/10.33351/mt.114551>
- Lundström, M.-S. (2007). *Travelling in a palimpsest. Finnish nineteenth-century painters' encounters with Spanish art and culture* [Väitöskirja, Åbo Akademi]. Åbo.
- Lähtenmäki, M. (2009). *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lähtenmäki, M., & Colpaert, A. (2020). *Memory Politics in Transition. Nostalgia Tours and Gilded Memories of Petsamo*. *Matkailututkimus*, 16(1), 8–34. <https://doi.org/10.33351/mt.85341>
- Löytönen, M. (toim.). (2009). *Suomalaiset tutkimusmatkat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Manka, M. (2008). *Näsijärven matkustajalaivaliikenteen kehitys ja laivayhtiöiden toiminta kansallisen liikennejärjestelmän murroksessa vuosina 1918–1939* [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Manka, M. (2022a). *Interrail-muistoja*. SKS Kirjat.
- Manka, M. (2022b). *Interrail Youth Travel (Re)Producing Communities of Belonging – Memories of Finnish Travellers 1972–1991*. *Journal of tourism history*, 14(2), 215–237. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2022.2065366>
- Marttio, M. (2011). *Nousevan auringon maan kutsu. Japanin kehitys kansainväliseksi matkailumaaksi vuosina 1870–1930* [Pro gradu, Oulun yliopisto].
- Middell, M., & Naumann, K. (2013). *A New Challenge to the Writing of History in Europe at the End of the Twentieth Century?* Teoksessa M. Middell & L. s. Roura i Aulinas (toim.), *Transnational Challenges to National History Writing* (s. 423–443). Palgrave Macmillan.

- Minard-Törmänen, N. (2016). *An Imperial Idyll. Finland in Russian Travelogues (1810–1860)* [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Molnár-Varga, A. B. (2021). *Finland through kin eyes : portrayals of Finland in the travelogues of János Kodolányi* [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Mård, C. (2012). *Festivaler i förändring. En studie av bruk av historia på Bahamas och på Shetlandsöarna* [Pro gradu, Åbo Akademi].
- Mäki, M. (2020). *Polkuja esihistoriasta tulevaisuusiin : matkailun tulevaisuuksia ja toimijoita arkeologisilla maastokohteilla* [Väitöskirja, Turun yliopisto].
- Mäkipää, E. (2004). *Touring Club Italiano -yhdistyksen toiminta italialaisen kansallistunteen vahvistamiseksi kotimaanmatkailun avulla 1894–1915* [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Määttä, U. (2020). *Ikiäikaista eksotiikkaa ja modernia henkeä Lapin tuntureilla. Tiedotejulkaisu Look at Finlandin Lappi-kuva vuosina 1964–1983* [Pro gradu, Oulun yliopisto].
- Neuvonen, P. (2017). *Linnoituksesta historialliseksi muistomeriksi. Viipurin vanhakaupunki 1856–1939* [Väitöskirja, Aalto-yliopisto].
- Niemelä, J. & Ruuskanen, E. (2019) *References to Iconic Landscapes in the Debate Surrounding the Founding of Finland's National Parks, circa 1880–1910. International Journal for History, Culture and Modernity, 7 (1), 741–764.* <https://doi.org/10.18352/hcm.579>
- Niemi, J. (2021). *Matkailun tukipilari. Itä-Hämeen Matkailuyhdistys r.y. 80 vuotta 1941–2021 (1935–2021) : lisäksi mukana Hartolan, Heinolan ja Sysmän matkailukohteita ja -tapahutumia. Itä-Hämeen Matkailuyhdistys r.y.*
- Oerskov, F. F. (2019a). *From Nordic Romanticism to Nordic Modernity: Danish Tourist Brochures in Nazi Germany, 1929–39. Journal of Contemporary History, 55 (1), 29–51.* <https://doi.org/10.1177/0022009418815319>
- Oerskov, F. F. (2019b). *In ideological transit: German tourism to Denmark in the 1930s. Journal of Tourism History, 11 (3), 243–262.* <https://doi.org/10.1080/1755182X.2019.1650127>
- Ollila, A. (2009). *Englantilaisten ja alankomaalaisten matkakuvausten vertailu n. 1650–1702* [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Olsson, P. (2012). *Stadskulturen som turistattraktion. Helsingfors vid millennieskiftet. Teoksessa Åström A-M & Lillqvist J. (toim.), Stadens hjärta : Täta ytor och symboliska element i nutida nordiska städer (s. 101–115). Svenska litteratursällskapet i Finland.*
- Parkkinen, M. (2008). *Suomalainen sitkeys ja unkarilainen hehku. Antti Almbergin käsitteykset opintomatkinsa kohdemaista, niiden kansoista ja kulttuureista kansallisesti ajattelevan sivistyneistön suomalaiskuvan heijastajana 1870-luvulla* [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Partanen, J. (toim.). (2016). *Elämää kansallismaisemassa. Koli kautta aikojen. Lieksan kansalaisopisto.*
- Partanen, S., & Mauranen, T. (2013). *Loma edessä, mökki takana. Suomalaisen leirintämatkailun viisi vuosikymmentä. SF-Caravan.*

- Partanen, S. J., & Hemming, R. (toim.). (2009). Tunne maasi. Suomen matkailun kehitys ja kehittäjiä. Hipputeos.
- Pekonen, O. (2010). La rencontre des religions autor du voyage de l'abbé Réginald Outhier en Suède en 1736-1737 [Väitöskirja, Lapin yliopisto].
- Pekonen, O. (2018). Att resa i Lappland i Maupertuis fotspår. Teoksessa W. Kolbe & A. Gustavsson (toim.), *Turismhistoria i Norden*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Pekonen, O. (toim.). (2022). Pohjan Tornio. Matkamiesten ääniä vuosisatain varrelta 1519–1919. Väyläkirjat.
- Penttinen, S. (2021). Mikrokosmoksen matkajaat. Matkamuistot ja omakohtainen kokemus 1600-luvun englantilaisissa kuriositeettikokoelmissa: Travelling through the Microcosm. *Souvenirs and First-Hand Experience in Seventeenth-Century English Cabinets of Curiosities*. *Matkailututkimus*, 17(2), 22–38. <https://doi.org/10.33351/mt.114550>
- Piitulainen, H. (2014). Patikkopoluilta Korpiselkä-taloon. Tuupovaaran matkailun kehittäminen 1960–1980-luvuilla [Pro gradu, Itä-Suomen yliopisto].
- Pulli, P. (2019). Vieraan silmin – Ruotsin ajan lopun Turku Edward Daniel Clarken matkakertomuksessa [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Pöllänen, M. (2014). Karjalantalo vetovoimatekijänä ja perinnekulttuurin symbolina. Nurmeksen matkailu Ylä-Karjalan kirjoittelussa 1975–1982 [Pro gradu, Itä-Suomen yliopisto].
- Rantala, H. (2016). Nordic Travellers between the Centres and Peripheries of Civilisation. Teoksessa H. Salmi, A. Nivala, & J. Sarjala (toim.), *Travelling Notions of Culture in Early Nineteenth-Century Europe* (s. 96–112). Routledge.
- Rantala, H. (2020). Pikisaaresta Pariisiin. Suomalaismatkajien kokemuksia 1800-luvun Euroopassa. *Gaudeamus*.
- Rantanen, T., Tolvanen, H., Honkola, T., & Vesakoski, O. (2021). A Comprehensive Spatial Model for Historical Travel Effort – A Case Study in Finland. *Fennia*, 199(1), 61. <https://doi.org/10.11143/fennia.98357>
- Rapo, N. (2017). Finlands Manchester. Tammerfors som reproducerat resmål och första den Kyttälä med resenärers ögon ca 1860-1900. *Historisk tidskrift för Finland*, 102(4), 555–588.
- Raunio, A. (2019). Crossing Borders in the Age of Confessionalization: Seventeenth-century Italian Travel Writing on the North. *Renaissance Studies*, 33 (4), 624–638. <https://doi.org/10.1111/rest.12563>
- Rosenström, M., & Jylhä, S. (2021). Med kamera och koffert. Resefotografier före massturismen. *Svenska litteratursällskapet i Finland – Appell förlag*.
- Saarelainen, A. (toim.). (2023). Tarinoita Kolilta. Koli kautta aikojen. II. Lieksan kansalaisopisto.
- Saarinen, J., Torvalds-Westerlund, M., Granqvist, H., & Bannock, S. (2015). Näkökulmia risteilymatkustuksen historiaan. *Forum Marinum*.

- Saastamoinen, A. (2017). Tuhat tietä Roomaan. Matkustaminen antiikin maailmassa. Gaudeamus.
- Schröder, S. (2021). To Follow the Deeds of Godfrey of Bouillon: The Remembrance of the Crusades and Crusading Ideas in Late Medieval Travel Reports to the Holy Land. Teoksessa *Crusading Ideas and Fear of the Turks in Late Medieval and Early Modern Europe* (s. 35–70). Presses Universitaires du Midi.
- Schröder, S. (2023). The 'Muslim Other' in (Late) Medieval Latin Pilgrimage Reports: Origins, Differences and Functions. Teoksessa M. Bauer, P. Booth ja S. Fischer (toim.), *To Jerusalem and Beyond: Interdisciplinary Approaches to the Study of Latin Travel Literature, c. 1200–1500* (s. 117–160). Heidelberg University Press.
- Shikalov, J. (2021). Farkkujen ”voima”. Laiton kauppa ja suomalaiset turistit Leningradissa ja Viipurissa 1960–1980-luvulla. Työväentutkimus Vuosikirja, 35, 8–23. <https://doi.org/10.37456/tvt.112962>
- Soikkanen, E.-M. (2014). ”Vuosisatain saatto liukuu täällä koskettavan lähellä.” Historian käyttö Turun kaupungin markkinointifilmeissä 1949–1979 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Stadius, P. (2005). Resan till norr. Spanska Nordenbilder kring sekelskriftet 1900 [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Sutinen, V.-J. (2020). Neukkuturismi. Neuvostoliiton matkailun historia. Vastapaino.
- Suvikumpu, L. (2009). Kulttuurisia kohtaamisia. Suomalaiset kuvataiteilijat ja Rooma 1800-luvulla [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Suvikumpu, L. (2014). Suomalaiset kylpylät. Kotimaisen kylpylökulttuurin historiaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Syrjämaa, T. (2010). Näyttelypaviljonki uudenaikaisena kansainvälisenä toiminnan ja tulkinnan tilana Kaivopuistossa vuonna 1876. Historiallinen Aikakauskirja, 108(1), 29–46.
- Syrjämaa, T., & Kostianen, A. (toim.). (2008). Touring the past. Uses of history in tourism. Finnish University Network for Tourism Studies.
- Tiitinen, J. (2007). Lohirengeistä kalastusmatkailuyrittäjiksi: kalastusmatkailu Suomessa 1850-luvulta 2000-luvun vaihteeseen [Väitöskirja, Joensuun yliopisto]. Helsinki.
- Tiitta, A. (2011). Sinisten maisemien mies. Finnish Literature Society / SKS.
- Tiusanen, M. (2008). Vapaa-ajan kulutus laajenee: leirintäalueet lomailukeskuksina 1960- ja 1970-luvulla Etelä-Savossa [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Toivonen, M. (2021). Levin matkailun synty. Kotimajoitus Sirkassa 1930-1980 -luvuilla. Väyläkirjat.
- Tolvanen, H. (2008). ”Die Schönste Stadt der Welt”. Baedekerin matkaoppaiden antama kuva Berliinistä vuosina 1889–1914 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Udd, V. (2008). Mellan idyll och realitet. Tyska resande i Schweiz under filhelvetismens tidevarv 1770–1800 [Pro gradu, Åbo Akademi].
- Urry, J. (1990). The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies. Sage.
- Vaahtera, L., & Ahopelto, T. (2022). Ähtäri Zoo. 50 vuotta. Ähtäriin Eläinpuisto Oy.
- Vahtikari, T. (2013). World Heritage Cities between Permanence and Change. International Construction of 'Outstanding Universal Value' and Local Perceptions at Old Rauma from the 1970s to the 2000s [Väitöskirja, University of Tampere].

- Valjakka, K. (2006). Freya Stark – naismatkailija ja orientalisti Lähi-idässä [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Veijola, S. (toim.). (2023). Matkailunkestävä Suomi? Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wallin, O. (2022). Luonnonnautintoja ja isänmaan koskemattomia kuvia. Kansallispuistojen perustaminen ja niiden virkistyskäyttö osana suomalaista luonnonsuojelua vuosina 1938–1983 [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Walton, J. K. (2005). *Histories of Tourism. Representation, Identity and Conflict*. Channel View.
- Wilkins, C. (2021). Holidaying Behind the Iron Curtain. The Material Culture of Tourism in Cold War Eastern Europe. *Matkailututkimus*, 17(2), 53–71. <https://doi.org/10.33351/mt.114552>
- Zuelow, E. G. E. (toim.). (2011). *Touring Beyond the Nation. A Transnational Approach to European Tourism History*. Ashgate.
- Zuelow, E. G. E. (2016). *A History of Modern Tourism*. Palgrave MacMillan.
- Åberg, V., & Sohlstén-Nederström, J. (2007). Kilroy kävi täällä. Opiskelijoiden matkatoimiston tarina. Gaudeamus.
- Åström, A.-M., & Lillqvist, J. (toim.). (2012). Stadens hjärta. Täta ytor och symboliska element i nutida nordiska städer. Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Åsvik, M. (2020). Drömmen om Italien. Finländares resor till och vistelse i Italien under åren 1895–1951. En trefallsstudie [Pro gradu, Åbo Akademi].